

Функціонування і розвиток механізмів державного управління
УДК 35.088.8; 323.2

Красько Тетяна Миколаївна

*здобувач ступеня доктора філософії
з публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету*

Krasko Tetiana

*Applicant for the degree of Doctor of Philosophy
in the field of Public Administration*

Mariupol State University

ORCID: 0009-0000-0314-0410

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ
CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE PROCESS OF
INSTITUTIONALIZATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE**

***Анотація.** В статті обґрунтовано теоретичні засади процесу інституціалізації громадянського суспільства в Україні в частині горизонтальної взаємодії для забезпечення сталого розвитку громади.*

У проведеному дослідженні були розглянуті сутність та проблеми інституціалізації громадянського суспільства, яке є необхідною передумовою для становлення соціального капіталу країни. Аналізувалися основні аспекти, пов'язані з процесом формування громади та її роллю у суспільстві.

Зокрема, з'ясувалося, які фактори та чинники впливають на інституціалізацію громади, що допомагає підвищити рівень довіри та співпраці між громадянами, а також сприяє стабільності та ефективності суспільства. Досліджувалося, які принципи та цінності є

основою для формування суспільства, а також яким чином вони можуть бути інтегровані в суспільну свідомість.

Зокрема, у контексті України аналізувались стан та перспективи розвитку соціального капіталу. Були виявлені проблеми та виклики, з якими стикається країна у процесі формування інститутів громадської активності та сприяння співпраці та довірі між громадянами.

Особлива увага приділялася питанню негативного соціального капіталу, який може стати перешкодою для становлення громадянського суспільства. Досліджувалися причини його формування та можливі наслідки для стабільності та розвитку країни.

На основі проведеного дослідження можуть бути запропоновані рекомендації та стратегії для покращення стану соціального капіталу в Україні та сприяння розвитку громадянського суспільства, а також для подолання негативних тенденцій у цьому напрямку.

Ключові слова: інститут, інституціалізація, інститути громадянського суспільства, інституціональні зміни, соціальні рухи.

Summary. The article substantiates the theoretical foundations of the process of institutionalization of civil society in Ukraine in terms of horizontal interaction to ensure the sustainable development of the community.

The research examined the essence and problems of institutionalization of civil society, which is a necessary prerequisite for the formation of the country's social capital. The main aspects related to the process of community formation and its role in society were analyzed.

In particular, it was found out what factors and factors influence the institutionalization of the community, which helps to increase the level of trust and cooperation between citizens, as well as contributes to the stability and efficiency of society. It was investigated which principles and values are the basis for the formation of society, as well as how they can be integrated into

public consciousness.

In particular, in the context of Ukraine, the state and prospects for the development of social capital were analyzed. Problems and challenges faced by the country in the process of forming institutions of public activity and promoting cooperation and trust between citizens were identified.

Special attention was paid to the issue of negative social capital, which can become an obstacle to the formation of civil society. The reasons for its formation and possible consequences for the stability and development of the country were investigated.

Based on the conducted research, recommendations and strategies can be proposed to improve the state of social capital in Ukraine and promote the development of civil society, as well as to overcome negative trends in this direction.

***Key words:** institute, institutionalization, institutions of civil society, institutional changes, social movements.*

Постановка проблеми. В суспільстві людей змінюється характер взаємин, події в світі розвиваються динамічно, стандартні структури міжнародних відносин руйнуються, що призводить до зростання напруженості та локальних конфліктів. Все це викликає необхідність трансформаційних перетворень, спрямованих на вдосконалення міжнародних інститутів, зокрема процесу інституалізації структур глобального громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи функціонування соціальних інститутів були сформульовані відомими дослідниками, такими як М. Вебер, Г. Спенсер, Дж. Локк та інші. Питання, що стосуються процедур інституалізації, були об'єктом дослідження А. Михненко, А. Ткач, О. Ткачової. Серед західних дослідників, що займалися цими питаннями, можна назвати імена, такі як П. Сорокін, С.

Хантингтон та інші.

Мета статті – провести аналіз процесу інституалізації громадянського суспільства як значущого фактора і показника розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні категорія "громадянське суспільство" досліджена як в західній політичній думці, так і в українській. Це має сенс, оскільки формування громадянського суспільства як соціального інституту, що регулює діяльність владних структур, є вкрай важливим для України.

Зокрема, за словами І. Добропаса, громадянське суспільство є результатом особливого історичного розвитку, зближеного з європейською культурою. Воно виникло на фоні ринкових відносин та поступового розвитку демократії. Е. Геллнер у своїй праці "Умови свободи: громадянське суспільство та його суперники" вказує, що громадянське суспільство з'явилося як продукт діяльності специфічного типу особистості - "модулярної людини", що поєднує індивідуалізм з різними формами солідарності та кооперації, і входить до різноманітних добровільних асоціацій, якщо їй так здається [1, с. 8].

Д. Маклін стверджує, що громадянське суспільство втілює нове розуміння свободи - не просто як свободи вибору та досягнення, а як розбудови солідарних відносин між вільними індивідуами, де почуття належності до спільноти є центральною ознакою.

Громадянське суспільство можна охарактеризувати як підсистему соціальної сфери суспільства, з виразною мережею добровільних асоціацій, що ґрунтуються на громадянських цінностях, довірі та толерантності. Такий суспільний інститут володіє значним "соціальним капіталом" [2, с. 38].

Згідно з цим, виділяють два рівні функціонування соціального капіталу. Перший рівень - структурний - включає суспільні інститути,

мережі, асоціації та правила, які визначають їх існування. Це означає, що на цьому рівні важливо наявність різних формальних і неформальних організацій, які об'єднують громадян та визначають правила їх взаємодії.

Другий рівень - когнітивний - стосується довіри, відносин, цінностей та способів поведінки між індивідами і групами. Цей рівень охоплює безпосередні міжособисті взаємини та психологічний аспект, який впливає на стабільність і довготривалість взаємодії в суспільстві [4].

Обидва рівні взаємодіють між собою: структурний рівень надає основу для функціонування когнітивного рівня, а когнітивний рівень впливає на формування та розвиток структурних елементів соціального капіталу. Разом вони сприяють створенню та підтриманню ефективного громадянського суспільства, де довіра, співпраця та взаєморозуміння грають важливу роль у побудові стабільних відносин та спільного розвитку.

Організації цивільного суспільства представляють горизонтальну взаємодію, яка є джерелом позитивного соціального капіталу, в контрасті до так званого негативного соціального капіталу, що виникає внаслідок вертикальної взаємодії. Соціальний капітал характеризує особливості соціальної організації, такі як взаємна довіра, норми та мережа громадської активності, які сприяють підвищенню ефективності суспільства [3, с. 293]. Дж. Коулмен стверджує, що добровільну співпрацю легше підтримувати в тих спільнотах, які мають значні накопичення соціального капіталу у вигляді норм взаємності та мережі громадської активності. Соціальний капітал, так само як і інші види капіталу, є продуктивним, надаючи можливість досягти певних цілей, яких було б складніше досягти без нього. Особливе значення тут має інститут довіри. Наприклад, група людей, яка виявляє довіру одна до одного і доводить, що можна довіряти, буде здатна ефективніше працювати, ніж така сама група людей, якій бракує довіри [8]. Крім того, соціальний капітал, як і будь-який інший

капітал, має здатність накопичуватись під час його використання: соціальні зв'язки сприяють поширенню довіри. Умовно це можна зобразити схемою: я довіряю вам (тому, що) – я довіряю їй, а вона (запевняє що) довіряє вам.

Довіра виступає як ключовий фактор для зміцнення благополуччя суспільства, зокрема в контексті комерційних угод, особливо тих, що передбачають довготермінові зобов'язання [5, с. 265]. Вона сприяє співпраці, і вищий рівень довіри у суспільстві збільшує ймовірність спільної діяльності. Така співпраця може бути необхідною між законодавчою і виконавчою владами (для забезпечення стабільності), між робітниками та менеджерами (для підвищення економічної ефективності), між політичними партіями, урядом і приватними організаціями та іншими.

Р. Патнем у своїй роботі "Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії" висловив висновок, що в регіонах Італії з високим рівнем громадянської свідомості соціальна довіра була основним каталізатором економічного динамізму та ефективності урядової діяльності [7, с. 135].

Інституціоналізація – це процес, що складається з декількох послідовних етапів:

1. Виникнення потреби, яка вимагає спільних організованих дій.
2. Формування загальних цілей.
3. Поява соціальних норм і правил під час стихійної соціальної взаємодії, де впроваджуються методи спроб і помилок.
4. Виникнення процедур, пов'язаних із сформованими нормами і правилами.
5. Інституціоналізація норм, правил і процедур - їх прийняття та практичне застосування.
6. Встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил, що передбачає різні санкції для різних випадків.

7. Створення системи статусів і ролей, призначених для всіх членів інституту [6].

Спільне питання інституціоналізації громадянського утворення та особливо всесвітнього громадянського утворення є об'єктом дискусії. Якщо інституалізація громадянського утворення визначена законодавчим актом і може бути вважена завершеною, то світове громадянське утворення, на наш погляд, знаходиться на третьому етапі інституалізації, тобто етапі виникнення соціальних норм і правил, що виникають під час неформальної взаємодії та випробовуються методом спроб і помилок.

До алгоритму стимулювання соціальних рухів можна віднести такі чинники:

- збільшення активності, обумовлене зростанням кризових явищ і процесів в різних сферах життя суспільства.
- актуалізація гуманістичних цінностей та ідеалів у суспільній свідомості.
- здобуття перемоги опозицією, що майже завжди супроводжується проведенням люстрації та оновленням кадрового складу владних структур.
- зіграна важлива роль у мобілізації народних мас має Інтернет, зокрема соціальні мережі, які полегшують спілкування та сприяють об'єднанню людей.
- авторитарні режими використовують насильство проти населення.

Отже, довіра є одним із важливих елементів соціального капіталу. Можна вважати, що мережа громадянської активності (громадянського суспільства) має заслуги, а саме:

- мережі громадської активності підіймають ризик зменшення майбутніх прибутків для "порушника" будь-якої конкретної угоди, оскільки його поточний корисливий підхід може підірвати очікувані

вигоди від усіх інших угод, в яких він бере участь або буде брати участь;

– у мережах громадської активності, учасники встановлюють норми прийнятної поведінки та спілкуються щодо своїх взаємних сподівань через ряд підтверджувальних взаємодій;

– мережі громадської активності поліпшують комунікацію та забезпечують більш достовірну інформацію про надійність різних осіб. Завдяки мережі громадської активності, інформація про репутацію передається та удосконалюється, що призводить до підвищеної взаємної довіри та результативнішої співпраці;

– мережі громадської активності представляють собою рефлексію попередніх досягнень у сфері співпраці, що можуть служити зразком для майбутньої співпраці.

Стосовно особливостей формування соціального капіталу в Україні, можна зазначити відтіненість ситуації. Із одного боку, тривалий період "шокової терапії" та порушення правових норм призвели до істотного падіння довіри громадян до держави. Тим не менше, це не перетворило автоматично громадян на активних учасників недержавних інституцій, таких як громадські організації, асоціації, профспілки або політичні партії. Відсутність взаємної довіри, солідарності, звички до співпраці та допомоги призводить до низького рівня соціального капіталу.

У розвинених демократіях, згідно з концепцією "модулярної людини" Е. Геллнера, члени громадянського суспільства утримують стосунки, що базуються на довірі та солідарності. Проте для українського суспільства такі стосунки більш обмежені і формуються переважно на вертикальних зв'язках. Це допомагає накопиченню негативного соціального капіталу, що сприяє поширенню корупційних схем та подальшому зростанню соціальної нерівності.

Особливою турботою є наслідки цього явища, включаючи посилення дезінтеграції у суспільстві, що приводить до агресії і нестабільності,

збільшення масової девіантної поведінки, переважно серед молоді, зростання потенціалу протестів, розрив соціальної структури та відчуження населення у формі ворожнечі та безпорадності [9, с. 145].

Висновки. Наразі Україна стоїть перед складною проблемою становлення громадянського суспільства, що набуває ключового значення. В умовах кардинальних змін ціннісно-нормативної матриці, яка схиляється до захоплення західних індивідуалістичних цінностей, виникає необхідність збалансувати їх соціальними нормами довіри та солідарності, що сприятимуть формуванню соціального капіталу суспільства.

Стосовно перспектив інституалізації соціального капіталу в Україні, зараз можна спостерігати низький рівень громадської активності, слабку довіру та високий рівень відчуження в українському суспільстві. У такій ситуації можна говорити про наявність так званого негативного соціального капіталу, який не сприятиме стабільності та безпеці.

Таким чином, нашим завданням є відродження традицій самоорганізації та активізація формування мереж громадської активності, що допоможуть сприяти співпраці між людьми і сприятимуть виникненню почуття довіри та безпеки. У разі нездійснення цих заходів, існує реальна загроза подальшої поляризації суспільства та збільшення протистояння між різними верствами населення, що, врешті-решт, призведе до затримки процесу розвитку громадянського суспільства в Україні.

Література

1. Андрущенко Г. І. Характер та особливості взаємозв'язку довіри і соціального капіталу. *Український соціум*. 2010. № 2. С. 7–12.
2. Берченко Г.В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: монографія. Х. : Юрайт, 2014. 208 с.
3. Івашина О. Інституціональні аспекти соціалізації в економічних відносинах. *Вісник АМСУ*. 2007. № 2. С. 37–41.

4. Івашина О.Ф. Інституціональна структура економічної категорії нагромадження капіталу. *Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць*. Вип. 227 : у 3 т. Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. С. 291–296.
5. Петроє О.М. Інституціоналізація. Інституціоналізм. *Енциклопедія державного управління*. 2011. С. 264-267.
6. Плахтій Т. Громадянське суспільство у кривому дзеркалі ієрархічних структур. URL: <http://surl.li/jsncy> (дата звернення: 20.07.2023)
7. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури. К. : НАН України, Об'єдн. ін-т економіки, 2005. 295 с.
8. Ткачова О.К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. Академії муніципального управління*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587> (дата звернення: 17.07.2023)
9. Шуба О. Проблеми соціальної нерівності в Україні в контексті соціальної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 143–146.

References

1. Andrushchenko G. I. (2010). The nature and peculiarities of the relationship between trust and social capital [Kharakter ta osoblyvosti vzaiemozviazku doviry i sotsialnoho kapitalu.] *Ukrainian society*. No. 2. P. 7–12.
2. Berchenko G.V. (2014). *Public Sector in Ukraine: Constitutional Aspects: Monograph* [Hromadianske suspilstvo v Ukraini: konstytutsiini aspekty]. Kh. : Yurayt. 208 p.
3. Ivashina O. (2007). Institutional aspects of socialization in economic relations [Instytutsionalni aspekty sotsializatsii v ekonomichnykh vidnosynakh]. *Bulletin of AMSU*. No. 2. P. 37–41.

4. Ivashina O. F. (2007). Institutional structure of the economic category of capital accumulation [Instytutsionalna struktura ekonomichnoi katehorii nahromadzhennia kapitalu]. Economics: problems of theory and practice: a collection of scientific papers. Vol. 227: in 3 volumes. Dnipropetrovsk: DNU. P. 291–296.
5. Petroye O.M. (2011). Institutionalization. Institutionalism. Encyclopedia of public administration [Instytutsionalizatsiia. Instytutsionalizm. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia]. P. 264-267.
6. Plakhtiy T. Civil society in the crooked mirror of hierarchical structures [Hromadianske suspilstvo u kryvomu dzerkali hierarkhichnykh struktur]. Western Analytical Group. URL: <http://surl.li/jsncy> (date of access: 20.07.2023)
7. Tkach A.A. (2005). Institutional foundations of market infrastructure [Instytutsionalni osnovy rynkovoï infrastruktury]. National Academy of Sciences of Ukraine, Union University of Economics. 295 p.
8. Tkacheva O.K. (2013). Theoretical foundations of institutional mechanisms of state management of customs affairs [Teoretychni osnovy instytutsiinykh mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia mytnoiu spravoiu]. Public administration: improvement and development: electronic. of science profession. kind. Academy of Municipal Administration. No. 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587> (date of access: 17.07.2023)
9. Shuba O. (2010). Problems of social inequality in Ukraine in the context of social security [Problemy sotsialnoi nerivnosti v Ukraini v konteksti sotsialnoi bezpeky]. Political management. No. 5. P. 143–146.